

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

ГОНЧАР Любов Вікторівна

УДК 378.147:005-051

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В
ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Слов’янськ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Омельченко Світлана Олександрівна,
Державний вищий навчальний заклад
„Донбаський державний педагогічний
університет” (м. Слов’янськ), ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Семеніхіна Олена Володимирівна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка;
завідувач кафедри інформатики;

доктор педагогічних наук, професор
Стрельников Віктор Юрійович,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса (м. Вінниця),
професор кафедри фізики, загальної
дидактики і педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільська Валентина Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та технологій
соціальної роботи.

Захист дисертації відбудеться „26” лютого 2021 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/spetsializovana-vchena-rada-d-1211201/povidomlennia> та в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано „25” січня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. М. Курінна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтеграція української вищої освіти у світову освітню систему, розширення міжнародних контактів, співпраця із зарубіжними партнерами, потреба в конкурентоспроможному й компетентному фахівцеві, здатному здійснювати професійну діяльність на ринку праці, зумовили зміни в сучасній системі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Серед основних завдань, що сьогодні висуваються перед системою вищої освіти, є формування якісно нових концептуальних підходів до підготовки майбутніх менеджерів як високопрофесійних фахівців, оскільки саме від них залежить рівень розвитку вітчизняних підприємств, а отже, надійність і стабільність економічної системи країни загалом.

Зазначимо, що ускладнення сучасних економічних, технологічних і політичних відносин вимагає передусім від менеджерів не тільки глибоких знань і особистісних здібностей, але й особливої професійної підготовки та кваліфікації в галузі управління як специфічної практичної діяльності, що пов'язана з процесом прийняття рішень, умінням використовувати різноманітні ресурси, відповідальністю за результати всього підприємницького процесу. Характер праці менеджера визначається в контексті реалізації функцій керівника, завданням якого є інтеграція системи керування в єдине ціле, координація дій її ланок та забезпечення єдності і структурності системи управління як цілого. З огляду на це, логічним і науково обґрунтованим повинно стати розуміння професійної діяльності менеджерів як організованого, безперервного й цілеспрямованого процесу, спрямованого на оволодіння знаннями, набуття спеціальними компетентностями, які формують культуру професійної діяльності.

Зазначене вище висуває нові завдання перед системою вищої освіти, що передбачає кардинальне оновлення способів підготовки високопрофесійних менеджерів та актуалізує проблему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Актуальність зазначеної проблеми знайшла своє відображення в законодавчих та нормативно-правових документах: Законі України „Про освіту” (2017), Законі України „Про вищу освіту” (2014), Законі України „Про професійний розвиток працівників” (2012), Законі України „Про культуру” (2011), Конституції України (1996), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA), Національній рамці класифікацій (2019), Класифікаторі професій (2020), Стандартах вищої освіти за спеціальністю 073 „Менеджмент” тощо.

Аналіз наукових розвідок з проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів виявив, що проблему культури розглядають учені різних галузей знань, зокрема філософії, культурології, педагогіки, соціології, економіки (І. Агієнко, Е. Баллер, І. Беккер, Р. Бенедикт, Ф. Вольтер, Г. Гегель, Й. Гердер, П. Гуревич, Н. Злобін, І. Кант, Л. Коган, Р. Лінтон, Е. Маркарян, В. Межуєв, Т. Ойзерман, П. Сорокін, Л. Сохань, Е. Тейлор, А. Томас, А. Уледов, К. Юнг та ін.). Форми й методи розвитку професійних умінь висвітлено в працях С. Гончаренка, О. Дубасенюк, Н. Ничкало, О. Пехоти та ін. Дослідженням у сфері

освіти й управління присвячено наукові доробки В. Кременя, Ю. Красовського, Д. Петросяна, Г. Щокіна та ін. Проблему формування професійної культури репрезентовано в студіях С. Анеліної, С. Вітвицької, В. Гриньової, І. Радомського, С. Сапожнікова, О. Семеніхіної, В. Тернопільської та ін.

Теоретичні питання й шляхи підготовки майбутніх менеджерів висвітлено в працях Л. Влодарскої-Золи, В. Горланчук, І. Дараховського, П. Друкера, А. Зобова, І. Черноіванова та ін.

Теорію і практику підготовки до управлінської діяльності розкрито в розвідках І. Анненкової, О. Виханського, І. Драча, О. Ельбрехта, О. Набоки, Е. Печерської, С. Самігіна, Л. Столяренко, В. Стрельнікова та ін.

Можливості використання освітнього середовища у становленні висококваліфікованого фахівця знайшли своє відображення в роботах А. Артюхіної, М. Братко, О. Будник, В. Гумбольдта, І. Карпової, Л. Карпової, З. Курлянд, Дж. Ньюмена, В. Стрельнікова, І. Ходикіної, В. Ясвіна, К. Ясперса та ін.

Узагальнення результатів наукових досліджень дозволяє констатувати, що в педагогічній теорії й практиці накопичено значний досвід для вирішення наукових і практичних завдань, пов'язаних із професійною підготовкою майбутніх менеджерів, формуванням у них управлінської, підприємницької та ін. культури, але разом з тим бракує комплексних студій, присвячених проблемі формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Аналіз наукових праць засвідчив, що актуальність проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету зумовлена необхідністю подолання низки *суперечностей*:

- між постійно зростаючими потребами економічного сектору країни у фахівцях зі сформованою культурою професійної діяльності та якістю їхньої фахової підготовки, що недостатньо враховує сучасні потреби та вимоги роботодавців;

- між соціальним замовленням на підготовку висококваліфікованих фахівців зі сформованою культурою професійної діяльності та недостатнім теоретичним і методичним обґрунтуванням процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету;

- між загальним характером професійної підготовки майбутніх менеджерів та потенціалом освітнього середовища щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів;

- між сучасними методами, формами, засобами формування культури професійної діяльності та недостатнім рівнем їх упровадження в освітній процес університету;

- між необхідністю цілеспрямованого формування культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету та відсутністю цілісної обґрунтованої педагогічної системи, що забезпечує цей процес.

Усунення цих суперечностей потребує теоретико-методичного обґрунтування проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, розроблення й експериментальної перевірки педагогічної системи формування

культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. Отже, актуальність та недостатня теоретико-методична обґрунтованість проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **„Теоретичні і методичні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукової роботи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” як складник науково-дослідної теми кафедри менеджменту „Управління розвитком організацій в умовах системних дисбалансів”, кафедри обліку та аудиту „Організаційні механізми і технології забезпечення інформативності облікових даних у процесі прийняття управлінських рішень” (державний реєстраційний номер 0115U003311) і кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти „Інформаційні технології в технологічній освіті” (державний реєстраційний номер 0115U003307).

Тему затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (протокол № 3 від 26 листопада 2015 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 26 січня 2016 року).

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Предмет дослідження – педагогічна система формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Для реалізації мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**:

1. Дослідити стан розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

2. Проаналізувати понятійно-термінологічний апарат дослідження та визначити сутність поняття „культура професійної діяльності майбутнього менеджера”.

3. Розкрити потенціал освітнього середовища університету щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

4. Визначити структурно-компонентний склад культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету та представити його характеристику.

5. Розробити критерії, визначити їхні показники та виявити рівні сформованості культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету.

6. Визначити методологічні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

7. Теоретично обґрунтувати та змоделювати педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

8. Експериментально перевірити ефективність педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що підготовка майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету можлива завдяки реалізації теоретично обґрунтованої педагогічної системи, яка сприятиме формуванню в нього культури професійної діяльності, готовності здійснювати ефективну професійну діяльність, бути затребуваним на ринку праці.

Провідна ідея ґрунтується на припущеннях, за якими ефективність формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів залежить від: а) урахування особливостей підготовки майбутніх менеджерів; б) розуміння культури професійної діяльності майбутнього менеджера як сукупності гностичного, мотиваційно-ціннісного, праксеологічного компонентів, формування яких відбувається в освітньому середовищі університету; в) технологічного забезпечення реалізації педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Концепція дослідження полягає в модернізації змісту професійної підготовки майбутніх менеджерів, що зумовлено процесами євроінтеграції, глобалізації економіки, ринку праці й освіти в сучасному суспільстві, шляхом формування в них культури професійної діяльності, що надає можливість ефективно здійснювати професійну діяльність, бути конкурентоспроможним.

Мета роботи, її науково-теоретичні засади зумовили визначення концептуальних засад дослідження, що потребують обґрунтування на методологічному, теоретичному й практичному рівнях.

Методологічний рівень концепції відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми, що покладені в основу дослідження, а саме:

– системний – забезпечує розгляд процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету з позицій цілісності, взаємозбагачення й взаємозумовленості його компонентів; обґрунтування змістової структури культури професійної діяльності майбутніх менеджерів (спрямованість на якісні та кількісні характеристики, основні механізми керування її формуванням);

– аксіологічний, у межах якого формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету ґрунтується на понятті цінності та дає можливість з'ясувати якості й властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби майбутнього менеджера, а також ідеї та спонукання у вигляді норми та ідеалу;

– культурологічний, у межах якого формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету ґрунтується на визнанні особистості майбутнього менеджера як вищої цінності, здатної реалізувати культурно-етичні цінності в освітньому процесі та професійному житті.

Особливого значення набуває залучення майбутніх менеджерів до культурних цінностей суспільства;

- особистісно зорієнтований, у межах якого культуру професійної діяльності досліджують на основі врахування індивідуальних особливостей майбутніх менеджерів, орієнтації на творчий розвиток, розкриття та реалізацію їхніх потенційних можливостей, збагачення суб'єктивного досвіду;

- діяльнісний – базується на діяльності як основі формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів та обумовлює застосування в освітньому середовищі університету основних принципів діяльнісного підходу: суб'єктивності, врахування провідних видів діяльності та законів їхньої зміни, співробітництва, партнерства в процесі організації та управління різними видами діяльності, розвитку мотивації до діяльності, обов'язкової рефлексивності діяльності;

- компетентнісний, що забезпечує своєрідний зв'язок освіти й ринку праці, який виявляється в унормуванні освітнього процесу в університеті та врахуванні вимог зовнішнього середовища як чинника формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів;

- професіографічний, у межах якого культуру професійної діяльності вивчають на тлі вимог, що висуваються до психофізіологічних, особистісних характеристик майбутнього менеджера;

- середовищний, що забезпечує стратегію й тактику формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, готовність до особистісного профілю, професійної діяльності, особистісної й професійної самореалізації, детермінує їхню поведінку.

На теоретичному рівні концепції обґрунтовано систему вихідних теорій, ідей, дефініцій, покладених в основу розуміння сутності явища, яке вивчається, наукового обґрунтування досліджуваних фактів і явищ, їхнього аналізу, узагальнення й синтезу, серед яких: теоретико-методологічні засади філософії сучасної освіти (А. Андрієв, В. Андрущенко, Є. Бережнова, С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Саух та ін.); теоретичні та методологічні засади системного підходу в сучасних педагогічних дослідженнях (В. Докучаєва, С. Омельченко, Л. Петришин, В. Прошкін, С. Харченко та ін.); педагогічні та психологічні аспекти професійної підготовки майбутнього фахівця (І. Бех, С. Вітвицька, Л. Влодарска-Зола, О. Дубасенюк, І. Зимня, Г. Костюк, В. Крижко, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Моляко та ін.); психологічні теорії професійного розвитку (Ш. Берн, Дж. Голланд, Е. Еріксон, Д. Сьюпер та ін.); концептуальні ідеї формування професійної культури (Є. Бондаревська, В. Буряк, Є. Гармаш, О. Киричук, Н. Ничкало, В. Радул, О. Рудницька, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Тернопільська, Л. Титаренко, О. Шушерина та ін.); теоретичні положення професійної підготовки майбутніх менеджерів (В. Горланчук, І. Дараховський, П. Друкер, В. Зобов, І. Черноіванов та ін.); теорія і практика підготовки до управлінської діяльності (І. Анненкова, О. Виханський, І. Драч, О. Ельбрехт, О. Набока, Е. Печерська, С. Самігін та ін.); роль і значення цінностей особистості в професійному самовизначенні та професійній діяльності (Л. Белкер, І. Бех, В. Лаппо, Т. Степанюк, Л. Хілл та ін.).

Практичний рівень концепції передбачає перевірку ефективності педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, сукупності відповідних педагогічних умов; упровадження ефективних форм, методів, засобів, а також розроблення й перевірку ефективності змістово-методичного забезпечення, спрямованих на формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Під час розв'язання зазначених завдань використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, методичної і предметної літератури з теми дослідження; аналіз державних стандартів, програм, проєктів, навчальних посібників з метою визначення структури і змісту підготовки спеціалістів в освітньому середовищі університету; класифікація, аналогія, порівняння, систематизація для побудови педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; синтез емпіричного матеріалу; узагальнення передового педагогічного досвіду організації в освітньому середовищі університету;

- *емпіричні*: анкетування, бесіди зі студентами, викладачами, управлінцями з метою визначення компонентів культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; спостереження за перебігом освітнього процесу, діяльністю студентів; тестування; ранжування, що передбачало розподіл студентів за рівнями сформованості культури професійної діяльності; метод експертних оцінок; моделювання елементів освітнього процесу; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – перевірка ефективності педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету;

- *статистичні*: методи вимірювання та математичної обробки експериментальних даних, отриманих у результаті дослідження; їхній системний та якісний аналіз; графічна інтерпретація.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше*:

розроблено педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, основні складники якої відображено в цільовому (мета і завдання), теоретико-методологічному (методологічні підходи, принципи), змістовому (компоненти культури професійної діяльності майбутнього менеджера), технологічному (організаційно-педагогічні умови, методи, форми, засоби формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів), результативному (критерії, показники та рівні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, а також позитивна динаміка в рівнях сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів) блоках;

визначено організаційно-педагогічні умови формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету з метою ефективної реалізації системи (стимулювання мотивації щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; педагогічна підтримка майбутніх менеджерів у професійному самовизначенні, вияві культури професійної діяльності; збагачення фахових дисциплін темами, що містять знання про культурні основи

професійної діяльності менеджера; урізноманітнення змісту, форм та методів позааудиторної діяльності майбутніх менеджерів);

теоретично обґрунтовано та охарактеризовано поняття „культура професійної діяльності майбутнього менеджера”;

– *уточнено*: сутність понять „професійна підготовка”, „освітнє середовище”, „потенціал освітнього середовища”, „позааудиторна діяльність”; структуру культури професійної діяльності майбутнього менеджера, яка розглядається в єдності трьох компонентів: гностичного, мотиваційно-ціннісного, праксеологічного; систему критеріїв з відповідними показниками сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів: знаннєвий (показники: розуміння змісту поняття „культура професійної діяльності”; фахові знання); особистісний (показники: мотиваційний (особистісна мотивація майбутніх менеджерів; мотивація професійної діяльності майбутніх менеджерів; мотивація навчання); ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів; професійна спрямованість майбутніх менеджерів; емпатія; емоційний інтелект майбутніх менеджерів; спрямованість майбутніх менеджерів; готовність майбутніх менеджерів до ризику; самооцінка майбутніх менеджерів); діяльнісний (показники: комунікативні та організаторські здібності майбутніх менеджерів; оволодіння системою професійних умінь і навичок; рівень суб’єктивного контролю; рівень культури управління організацією); феноменологічні риси освітнього середовища та його роль у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; зміст, форми і методи, що сприяють формуванню культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету;

– *подальшого розвитку набули*: положення про потенціал фахових дисциплін та позааудиторної діяльності університету щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; про розвиток особистості в освітньому середовищі, становлення ціннісної сфери особистості; методики діагностики рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження аргументовано розробленням та впровадженням в освітній процес закладів вищої освіти навчально-методичного забезпечення (опорні конспекти лекцій, методичні рекомендації щодо проведення практичних занять, організації самостійної роботи та проведення комплексного контролю знань студентів, навчальний посібник „Управлінський облік і контроль”) для оптимізації процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету; удосконалено освітні програми спеціальності 073 „Менеджмент”, розроблено навчально-методичні комплекси фахових дисциплін „Фінансовий аналіз”, „Облік і аудит”, „Право (адміністративне право)”, „Право (трудове право)”, „Управлінський контроль”, підготовлено й апробовано факультативний курс „Культура професійної діяльності майбутніх менеджерів: шляхи формування”; розроблено програми вивчення рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів з відповідним діагностувальним інструментарієм; оновлено методи, форми і зміст формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Матеріали дисертації, монографії, навчального посібника, навчально-методичних комплексів, методичних рекомендацій можна використовувати в системі професійної підготовки майбутніх менеджерів. Теоретичні положення та результати експерименту, репрезентовані в дисертації, доцільно застосовувати в системі післядипломної освіти, для написання студентами кваліфікаційних робіт, у процесі створення дистанційних курсів, курсів за вибором, проведення професійних тренінгів та семінарів з розвитку лідерського потенціалу, формування культури професійної діяльності, для модифікації організації освітнього процесу університету та позааудиторної діяльності, курсів підвищення кваліфікації викладачів.

Експериментальні матеріали впроваджено в освітній процес ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (довідка № 68-20-249/1 від 15.05.2020 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 118/04-а від 24.06.2020 р.), Донбаської національної академії будівництва і архітектури (довідка № 03-05-05-254/1 від 29.05.2020 р.), Донбаської державної машинобудівної академії (довідка № 035-05/1173 від 11.05.2020 р.), Університету імені Альфреда Нобеля (довідка № 405 від 13.05.2020 р.), ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка № 1/410/1 від 15.05.2020 р.), Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (довідка № 8/12 від 14.05.2020 р.), Луганського національного аграрного університету (довідка № 01-01/20-203-1 від 13.04.2020 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні місця управлінського контролю в системі менеджменту підприємств [40]; в особливостях проведення фінансового аналізу та прийнятті управлінських рішень за його результатами менеджерами підприємств [41]; авторстві 10, 11, 12, 13, 14, 15 тем посібника [23]; в обґрунтуванні функцій освітнього середовища закладу вищої освіти у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів [49]; у здійсненні порівняльного аналізу питань професійної підготовки фахівців економічного профілю в закладах вищої освіти Республіки Польща та України [21]; в обґрунтуванні критеріїв та показників сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів [2]; у навчально-методичних виданнях [24 – 27] – у розробленні та впорядкуванні матеріалу з фахової дисципліни „Облік і аудит”.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. З наукових доробків, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи авторки та полягають у теоретичному обґрунтуванні проблеми, науковому опрацюванні результатів: розробленні концепцій і теоретичному обґрунтуванні провідних ідей і положень досліджуваної проблеми; розкритті суті процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації представлено в доповідях на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня:

Міжнародних – „Синергетична співпраця в розв’язанні сучасних соціально-економічних проблем: наука, освіта, практика” (Святогірськ, 2018), „Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти” (Харків, 2019),

„Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.” (Львів, 2020), „Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук” (Київ, 2020), „Психологія та педагогіка” (Львів, 2020);

Всеукраїнських – „Актуальні питання сучасної науки та освіти” (Слов’янськ, 2016, 2018, 2019, 2020), „Перспективні напрямки сучасної науки і освіти” (Слов’янськ, 2017), „Інноваційні технології як фактор розвитку суспільства” (Київ, 2018), „Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського” (Харків, 2019), „Педагогіка серця у вимірах ХХІ століття” (Хмельницький, 2019), „Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук” (Одеса, 2020).

Основні положення дисертації обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри менеджменту, обліку та аудиту, педагогіки і методики технологічної та професійної освіти, а також Вченої ради ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (2016 – 2020 рр.).

Кандидатську дисертацію на тему „Організаційно-економічні засади виробництва і реалізації молока в агломераційному регіоні” було захищено у 2010 році в спеціалізованій раді із захисту дисертацій К 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Основні наукові положення дисертаційної роботи висвітлено в 50 публікаціях (із них 43 – одноосібні), зокрема: 1 одноосібна монографія, 1 зарубіжна колективна монографія, 1 навчальний посібник у співавторстві, 21 стаття в наукових фахових виданнях України та інших держав (з яких – 18 у фахових виданнях України, 1 – у періодичних зарубіжних виданнях, 1 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (Scopus)), 11 статтях та тезах доповідей в інших виданнях, 16 методичних рекомендаціях (із них 12 одноосібні).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (679 найменувань, з них 36 – іноземною мовою), 16 додатків на 55 сторінках. Робота містить 30 таблиць і 19 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 527 сторінок, із них основного тексту – 372 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність, значущість і стан розроблення обраної теми; визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, представлено концепцію дослідження; методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення дослідницької роботи; охарактеризовано особистий внесок здобувачки, наведено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів; подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – „**Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів як науково-педагогічна проблема**” – досліджено стан розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету; проаналізовано понятійно-термінологічний апарат дослідження та визначено сутність поняття „культура професійної діяльності

майбутнього менеджера”; розкрито потенціал освітнього середовища університету щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

За результатами проведених досліджень професійної підготовки майбутніх менеджерів та узагальненням їхніх результатів та висновків (С. Анеліна, Г. Балл, Т. Баталова, І. Бех, О. Бондарчук, О. Власова, Н. Воляннюк, І. Дахно, А. Доброскок, О. Ельбрехт, Л. Ємельянова, Й. Завадський, Л. Карамушка, С. Карпіловська, Є. Климов, Л. Корват, Г. Костюк, К. Леонгард, Р. Міттельман, О. Набока, В. Рубахін, О. Синявський, Р. Стогділл, В. Стрельников, С. Тарасова, А. Теймурзян, В. Тернопільська, В. Толочек, Л. Шипіліна, В. Шепель, О. Шушерина, О. Філіппов, Г. Юркевич та ін.), а також на основі аналізу нормативно-правових документів (закони України, положення, постанови, методичні рекомендації МОН, стандарти вищої освіти, освітньо-професійні та освітньо-наукові програми, робочі програми навчальних дисциплін тощо) встановлено, що:

– майбутній менеджер повинен: володіти фундаментальними фаховими компетентностями та предметними результатами навчання; виявляти інтерес до майбутньої професійної діяльності; мати достатній рівень психологічних знань та соціально-комунікативних умінь, організаторські якості, уміти керувати підлеглими; володіти навичками відкритого ділового спілкування; знати спеціальну фахову термінологію та вміти її використовувати в процесі професійного спілкування; застосовувати сучасні інформаційні технології, програмне забезпечення й засоби зв'язку; чітко формулювати цілі та установки; володіти навичками тайм-менеджменту; самостійно управляти економічними процесами, приймати управлінські рішення та брати на себе відповідальність за їх виконання; застосовувати технології організаційних форм управлінської діяльності; розвивати комплекс особистісних якостей, необхідних для виконання професійних завдань; володіти здатністю швидкої особистісної адаптації до ринкових умов; бути готовим до самостійності в професійній діяльності, самонавчання й саморегуляції; мати навички операційного мислення та усвідомлювати цілі підготовки; розвивати економічний спосіб мислення, прагматичний інтелект; бути рішучим, упевненим у собі, енергійним, емоційно стабільним, стресостійким, принциповим, чесним та справедливим, ініціативним, креативним; уміти створювати навколо себе мікроклімат культури й духовності, мати широкий кругозір і високий рівень свідомості; володіти високим рівнем культури професійної діяльності;

– фундаментом формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів є їхня професійна підготовка, яка здійснюється в освітньому середовищі університету, де передбачено створення відповідних умов (матеріальне, технологічне, навчально-методичне забезпечення, педагогічна підтримка), за яких можливим є усвідомлення студентами необхідності їхнього розвитку, теоретичне пізнання та практична реалізація набутих знань.

На основі теоретичного аналізу літератури, вивчення освітнього процесу закладів вищої освіти, власного досвіду щодо підготовки майбутніх менеджерів та формування в них культури професійної діяльності виявлено основні його недоліки: у планах лекційних та практичних занять відсутні теми, які б сприяли формуванню культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; неефективне використання міждисциплінарних зв'язків на різних етапах підготовки; організація позааудиторної

діяльності не завжди орієнтована на створення умов для професійного розвитку, саморозвитку, самоідентифікації особистості майбутнього менеджера, реалізації його природних задатків і здібностей, формування в нього культури професійної діяльності; недостатня сформованість мотивів для досягнення успіху в майбутній професійній діяльності; недосконале розуміння студентами сутності поняття „культура професійної діяльності”; недостатній рівень педагогічної підтримки у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету; невміння застосовувати теоретичні знання на практиці; низький рівень розвинутої емпатії; неспроможність управляти емоціями та низька здатність до емоційного та інтелектуального зростання; низький рівень готовності до діяльності в сучасних соціально-економічних умовах; неусвідомленість особистої значущості в майбутній професійній діяльності; відсутність чіткого бачення шляхів самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації тощо.

У ході дослідження з'ясовано, що сучасна професійна підготовка майбутніх менеджерів повинна мати на меті формування в них високого рівня культури професійної діяльності та враховувати культурні, соціальні, економічні вимоги часу, процеси глобалізації та стрімкий технологічний розвиток, мати випереджальний характер; її ефективність буде можливою за умови партнерського співробітництва всіх учасників освітнього процесу, спрямованості на розвиток і саморозвиток кожної особистості. Водночас встановлено, що: на сьогодні професійна підготовка майбутніх менеджерів не спроможна повною мірою задовольнити вимоги суспільства щодо підготовки майбутнього фахівця з менеджменту, у якого буде сформовано культуру професійної діяльності; нормативні вимоги, які обумовлюють підготовку майбутніх менеджерів, зводяться до компетенцій і результатів навчання, що лише частково пов'язані з компонентами культури професійної діяльності, які мають бути сформовані в майбутніх менеджерів; діяльність закладів вищої освіти з формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів не є системною, проводиться стихійно і фрагментарно.

Зважаючи на зазначене вище, зроблено висновок, що високий рівень культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету неможливо забезпечити в межах наявної професійної підготовки, а тому для вирішення цього питання доцільним є теоретичне обґрунтування та впровадження педагогічної системи формування такої культури в майбутніх фахівців.

Установлено, що культура професійної діяльності є сучасним міждисциплінарним феноменом і предметом дослідження філософів, психологів, педагогів, соціологів, культурологів, економістів, юристів та ін. Предметним полем поняття „культура професійної діяльності” є складники дефініції „культура”, „діяльність”, „професійна діяльність”.

Доведено, що феномен „культура професійної діяльності” є досить новим поняттям у педагогічній літературі, тому підґрунтям для його вивчення стали наукові дослідження, насамперед теорії культури (Л. Барановська, А. Гуревич, М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Межуєв, О. Рудницька, Н. Шишова та ін.), культури особистості (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень), професійної культури майбутнього фахівця (І. Агієнко, Т. Глушман, Л. Кадченко, Л. Кондрашова), зокрема менеджера (Т. Баталова, О. Бондарчук, Т. Глушман, М. Данилова, С. Мен, Л. Чупанов та ін.),

управлінської культури майбутнього менеджера (С. Головка, Г. Попова, В. Стрельников та ін.), підприємницької культури (М. Ньюшенкова та ін.).

З'ясовано підстави для формулювання концептуальних положень, що передбачають розуміння культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, зокрема: а) складне, багатогранне явище, що відображає інтегративні новоутворення особистості; б) динамічна система, яка характеризується постійним розвитком; в) професійна діяльність, що відображає цілеспрямований процес якісного перетворення навколишньої дійсності й утілюється у виконанні відповідних функцій та завдань; г) готовність майбутніх менеджерів до професійної діяльності як установка на майбутню професійну діяльність; д) сукупність теоретичних знань і практичних умінь, оволодіння якими в процесі професійної підготовки в освітньому середовищі університету є основою формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; е) особистісні якості, що забезпечують у сукупності з високою ініціативністю, творчим ставленням до виконання професійних завдань можливість самореалізації в обраній професії.

З огляду на зазначене вище визначено авторське тлумачення культури професійної діяльності майбутнього менеджера як інтегрального особистісного утворення майбутнього фахівця, що виявляється в єдності професійно та особистісно значущих якостей, професійних умінь і навичок, які забезпечують можливість здійснення успішної управлінської діяльності, конкурентоспроможність на ринку праці, самореалізацію в суспільстві.

Професійна підготовка майбутніх менеджерів, формування в них культури професійної діяльності здійснюється в умовах освітнього середовища університету.

Здійснений теоретичний аналіз свідчить про різноманітність підходів до інтерпретації змісту, структури й функцій освітнього середовища університету та його ролі у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Теоретико-методологічною основою феномену „освітнє середовище” слугують концепції сучасних дослідників, які розглядають різноманітні аспекти поняття „середовище” (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, Н. Селіванова, В. Петровський, І. Якиманська, В. Ясвін та ін.) як „навчально-терапевтичне середовище” (Г. Любимова), „спосіб життя школи” (О. Тубельський), „спосіб життя закладу освіти”, „дух школи”, „корпоративний дух школи”, „організаційний клімат школи” (О. Гуменюк), „освітній простір” (А. Валицька, І. Фрумін, Б. Ельконін), „виховний простір”, „виховну систему” (Л. Новикова, Н. Селіванова та ін.), „творче освітнє середовище” (В. Ясвін).

Аналіз нормативних документів (ЗУ „Про освіту”, ЗУ „Про вищу освіту” та ін.) показав, що середовищний підхід у вищій освіті трактується як система безпосереднього управління процесами виховання й розвитку особистості, а освітнє середовище є сукупністю взаємозалежних зовнішніх і внутрішніх умов, соціальних об'єктів, що створюють можливості для цілеспрямованого формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, їхнього саморозвитку.

За результатами узагальнення й систематизації наукових розвідок (Є. Бондаревська, Т. Івошина, В. Краєвський, В. Мелешко, Т. Менг, В. Полонський, В. Рубцов, О. Савченко, О. Ярошинська та ін.) зроблено висновок, що освітнє середовище інтегрується як: частина соціокультурного простору; елемент соціуму;

цілеспрямовано організована, керована, багатофункційна, відкрита педагогічна система; багатоструктурна система прямої й непрямой взаємодії суб'єктів освітнього процесу; сукупність умов, у результаті взаємодії яких відбувається формування особистості студента, його професійна підготовка.

Термінологічний аналіз сутності „освітнього середовища” дав підстави для висновку, що *освітнє середовище університету – це багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що має власну структуру та складається з комплексу взаємопов'язаних умов, які забезпечують продуктивну діяльність та реалізують його інноваційний потенціал, розвивають творчий потенціал майбутніх менеджерів та сприяють формуванню їхньої культури професійної діяльності.*

Педагогічний зміст освітнього середовища визначає його ключові функції: освітню (М. Братко); розвиток, вибір цінностей, регуляцію, безпеку, фасилітуючу взаємодію (Т. Гущина); підготовку фахівця, самореалізацію студента, соціалізаційну та контролювальну функції (В. Козирев); інформаційну, комунікативну, розвивальну, навчальну, діагностичну, рефлексійну (Д. Касаткін, Н. Тверезовська); комунікаційну, інформаційну, розвивальну, творчу, координувальну, управлінську, контрольну-аналітичну (В. Гаврилюк); адаптивну, соціокультурну, інтегративну, професійно-особистісного розвитку (А. Артюхіна, В. Горова, Н. Петрова).

Акцентовано увагу, що освітнє середовище університету покликане забезпечувати професійну підготовку майбутнього менеджера, формування культури професійної діяльності в поєднанні з особистісним розвитком, сприяти задоволенню його потреб у саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації. Відмінність освітнього середовища університету від будь-якого іншого освітнього середовища виявляється в його впливові на поведінку особистості та успішність студентів. Воно є місцем, де відбуваються трансформації досвіду й ідентичності майбутніх фахівців, що сприяє їхньому професійно-особистісному становленню, формуванню культури професійної діяльності. Водночас установлено, що освітнє середовище університету має великий потенціал для формування такої культури.

Розглянуто осмислення феномену „*потенціал освітнього середовища*”, під яким розуміються *можливості освітнього середовища університету щодо формування культури професійної діяльності майбутнього менеджера.*

Констатовано, що такий потенціал виявляється в поєднанні форм аудиторної та позааудиторної діяльності з визначеними організаційно-педагогічними умовами, реалізація яких в освітньому процесі дозволить досягти необхідного результату.

У другому розділі – „**Теоретико-емпіричний аналіз формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету**” – розкрито змістову структуру культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, розроблено критерії та показники, на основі яких виявлено рівні сформованості культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету.

Культура професійної діяльності майбутніх менеджерів має складну структуру, яка представлена взаємопов'язаними і взаємозумовленими компонентами: *гностичним, мотиваційно-ціннісним та праксеологічним.* Доведено, що формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів буде ефективним за умови збалансованості цих компонентів. Взаємопов'язані в

реальному освітньому процесі, вони мають за законами діалектики взаємозалежний розвиток.

Гностичний компонент культури професійної діяльності ґрунтується на наявності в майбутніх менеджерів спеціальних знань про цінності культури професійної діяльності як основи організації їхньої діяльності; усвідомлення їхньої значущості для професійного розвитку; здатності до аналізу, узагальнення та відтворення знань про управління, структуру й стилі спілкування, взаємодію, етикет, корпоративні норми, правила, моделі поведінки, особливості роботи в команді тощо. Він передбачає оволодіння студентами фахових знань (знання теорій, функцій, методів менеджменту, змісту функційних сфер діяльності організацій, функцій, принципів та методів організації управлінської діяльності; конфліктології та механізмів подолання конфліктних ситуацій в організації; концепцій лідерства тощо).

Мотиваційно-ціннісний компонент культури професійної діяльності майбутніх менеджерів виявляється в мірі ціннісного ставлення до себе, колег, клієнтів, навколишньої дійсності та є орієнтиром у їхньому професійному зростанні. Він передбачає також гуманістичну установку на спілкування; розвинуту емпатію; позитивну „Я-концепцію”; емоційну саморегуляцію. Успішність розвитку цього компонента розглянуто через сформованість таких умінь: здійснювати самомотивацію, розпізнавати власні емоції, розуміти емоції інших людей, які є складниками емоційного інтелекту. Культура професійної діяльності розглядається як особистісне утворення майбутнього менеджера, що віддзеркалюється в його переконаннях, поглядах, потребах, мотивах, почуттях, взаєминах. Вона є інструментом самореалізації майбутнього менеджера у взаєминах із колегами, клієнтами. Важливим у розвитку мотиваційно-ціннісного компонента є усвідомлення майбутніми фахівцями власних можливостей, потреб, мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій. Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів зумовлюється складною ієрархізованою системою професійно значущих і особистісних мотивів, у якій вищим рівнем мотивації є перетворення потреби на свідомий інтерес, особистісну цінність, а цінності – на мету діяльності. Розвиток мотивів культури професійної діяльності майбутнього менеджера здійснюється в напрямі від зовнішніх спонук до появи власних мотиваційних утворень.

Праксеологічний компонент культури професійної діяльності майбутніх менеджерів характеризує прояв двох (гностичного та мотиваційно-ціннісного) компонентів у їхній поведінці. Він є сукупністю практичних дій, учинків, завдяки яким майбутній фахівець реалізує предмет культури професійної діяльності чи добирає засоби для цього. Культура професійної діяльності в контексті цього аспекту дослідження розглядається як вибір і реалізація майбутніми менеджерами способів взаємодії із колегами, клієнтами й пошук сенсу в цій взаємодії та виражається в єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок, нагромаджених у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Праксеологічний компонент культури професійної діяльності майбутніх менеджерів репрезентує свідому діяльність на основі професійно значущих норм, правил, соціальної активності, здатність до адаптації та дій у професійній галузі. Він передбачає оволодіння

студентом комунікативними вміннями й навичками, що дозволяють успішно встановлювати контакти з іншими людьми та приймати обґрунтовані адекватні рішення, налагоджувати міжособистісну взаємодію при вирішенні професійних завдань, демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи, уміння творчо підходити до вирішення професійних ситуацій і чітко формулювати завдання, ефективно проводити ділові переговори та наради, виступати публічно, вирішувати конфліктні ситуації.

Обґрунтовано, що культура професійної діяльності майбутніх менеджерів ґрунтується на системі критеріїв (*знаннєвий, особистісний, діяльнісний*) нижчого рівня узагальнення, у ролі яких постають структурні компоненти цього поняття. Визначені компоненти, взаємодіючи, утворюють певну цілісність. Кожен із них представлений низкою показників, що у своїй сутності й віддзеркалюють саме поняття „культура професійної діяльності майбутнього менеджера”.

Знаннєвим критерієм є повнота, глибина осмислення, міцність знань про культуру професійної діяльності та усвідомлення доцільності оволодіння ними. Показниками цього критерію визначено: розуміння змісту поняття „культура професійної діяльності”, фахові знання.

Особистісним критерієм слугує спрямованість, стійкість, дієвість мотивів майбутніх менеджерів, розвиток їхньої ціннісно-орієнтаційної свідомості. Його показниками визначено: мотиваційний (мотивація майбутніх менеджерів (особистісна); мотивація професійної діяльності майбутніх менеджерів; мотивація навчання); ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів; емпатія; емоційний інтелект майбутніх менеджерів; спрямованість майбутніх менеджерів; професійна спрямованість майбутніх менеджерів; готовність майбутніх менеджерів до ризику; самооцінка майбутніх менеджерів.

Діяльнісний критерій уможлиблює встановлення ступеня відповідності мотивів поведінки майбутніх менеджерів із їхніми діями і вчинками. Показниками діяльнісного критерію культури професійної діяльності виокремлено такі: рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей майбутніх менеджерів; рівень оволодіння системою професійних умінь і навичок; рівень суб’єктивного контролю; культура управління організацією.

Кількісними параметрами показників схарактеризовано рівні сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів: високий, достатній, базовий.

Ці критерії, показники, рівні сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів стали основою дослідження реального стану її сформованості, визначили вибір методів діагностики та логіки проведення експерименту.

У процесі діагностики використано такі адаптовані методики: „Мотивація професійної діяльності” (К. Замфіра у модифікації А. Раєна), діагностика системи цінностей особистості (адаптована М. Рокичем), визначення рівня самооцінки (Дембо-Рубінштейна), діагностика схильності до емпатії (І. Юсупова), діагностика рівня емоційного інтелекту (Н. Холла), діагностика спрямованості особистості (Б. Басса адаптована І. Пейсаховим), діагностика рівня професійної спрямованості (Т. Дубовицької), діагностика рівня розвитку комунікативних та організаторських

здібностей (В. Синявського, Б. Федоришина), діагностика рівня готовності до ризику (Р. Шуберта), діагностика рівня суб'єктивного контролю (Дж. Роттера), діагностика типології управлінської культури (Ч. Хенді), авторські питальники „Мотиваційні поведінки” та „Зміст поняття КПДММ”.

Експериментальною базою дослідження стали такі заклади вищої освіти: ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Донбаська державна машинобудівна академія, Університет імені Альфреда Нобеля, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Київський національний економічний університет імені Богдана Гетьмана, Луганський національний аграрний університет.

Програмою експерименту було охоплено 978 студентів галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент” першого (бакалаврського) (3 – 4 курси) та другого (магістерського) (1 – 2 курси) рівнів вищої освіти. Сформовано експериментальну (ЕГ) – кількість респондентів 481 особа та контрольну (КГ) – 497 осіб групи.

Застосування комплексу зазначених вище діагностичних методик на констатувальному етапі дослідження дозволило зробити висновок про превалювання низького та середнього рівнів сформованості культури професійної діяльності в обох групах.

Так, згідно з отриманими даними, першу групу майбутніх менеджерів, які характеризуються високим рівнем сформованості культури професійної діяльності, склали 25,0% ЕГ і 25,6% КГ. До другої групи ввійшли майбутні менеджери, які володіють достатнім рівнем сформованості культури професійної діяльності (46,8% ЕГ, 47,4% КГ). Третю групу становлять майбутні менеджери, у яких констатовано базовий рівень сформованості культури професійної діяльності (28,2% ЕГ, 27,0% КГ).

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що майбутні менеджери мають недостатньо глибокі ґрунтовні знання щодо основних складників культури професійної діяльності. Для більшості студентів культура професійної діяльності не є механізмом регулювання їхньої поведінки. Багатьом студентам властива спрямованість на себе, тяжіння до егоцентризму, низький рівень емпатії, що блокує розвиток у них соціально-комунікативних умінь. У них не сформовані навички саморегуляції поведінки, що виражається в неконтрольованих діях, вчинках, ненормативній лексиці, вони також не володіють навичками ефективного розв'язання конфліктних ситуацій.

Авторське розуміння культури професійної діяльності майбутнього менеджера, її структури і змісту, аналіз результатів констатувального експерименту дозволили представити проблемне поле дослідження й довести, що за традиційних умов реалізації освітнього процесу рівень культури професійної діяльності майбутніх менеджерів мало чим буде відрізнятися від зафіксованого. Тому є необхідність у науковому обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

У третьому розділі – „**Теоретичне обґрунтування педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету**” – визначено методологічні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, теоретично обґрунтовано та змодельовано педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, необхідні для її забезпечення.

Методологічною основою формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету є взаємозв'язок і взаємодія різних наукових підходів, серед яких провідними є: системний, аксіологічний, культурологічний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний, професіографічний, середовищний.

Системний підхід забезпечує розгляд процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету з позицій цілісності, взаємозбагачення та взаємозумовленості його компонентів; обґрунтування змістової структури культури професійної діяльності майбутніх менеджерів (спрямованість на якісні та кількісні характеристики, основні механізми керування її формуванням).

Аксіологічний підхід ґрунтується на понятті цінності й дозволяє досліджувати культуру професійної діяльності на основі ставлення майбутнього менеджера до обраної професії як особистісної цінності.

Культурологічний підхід до формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету ґрунтується на визнанні особистості майбутнього менеджера як вищої цінності, здатної реалізувати культурно-етичні цінності в освітньому процесі та професійному житті, залучення його до культурних цінностей суспільства.

Особистісно зорієнтований підхід дозволяє досліджувати культуру професійної діяльності на основі врахування індивідуальних особливостей майбутніх менеджерів, орієнтації на творчий розвиток, розкриття та реалізації їхніх потенційних можливостей, збагачення суб'єктивного досвіду.

Діяльнісний підхід базується на діяльності як основі формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів та обумовлює застосування в освітньому середовищі університету основних принципів діялісного підходу: суб'єктивності, врахування провідних видів діяльності та законів їхньої зміни, співробітництва, партнерства в процесі організації та управління різними видами діяльності, розвитку мотивації до діяльності, обов'язкової рефлексивності діяльності.

Компетентнісний підхід забезпечує своєрідний зв'язок освіти й ринку праці та виявляється в унормуванні освітнього процесу в університеті та врахуванні вимог зовнішнього середовища як чинника формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Професіографічний підхід дозволяє вивчати культуру професійної діяльності на тлі вимог, що висуваються до особистісного профілю, психофізіологічних, особистісних характеристик майбутнього менеджера.

Середовищний підхід забезпечує стратегію й тактику формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, готовність до професійної діяльності, особистісної й професійної самореалізації, детермінує їхню поведінку.

Реалізація мети дослідження спрямована на якісне перетворення наявної практики формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, а також на подальший розвиток теоретико-методологічних і методичних засад аудиторної та позааудиторної діяльності в освітньому середовищі університету загалом.

Процес формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету зорієнтований на дотримання таких принципів:

- *науковості*, що передбачає ознайомлення майбутніх менеджерів з останніми досягненнями наукового, соціального та культурного прогресу, теорії та практики культури професійної діяльності;

- *системності, систематичності та послідовності* формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів зумовлене закономірністю, що пізнання будь-якого явища або предмета можливе лише в певній системі, а систематичність у засвоєнні знань визначає ефективність їх застосування на практиці, водночас необхідно забезпечити послідовне розгортання змісту знань, способів діяльності в освітніх програмах, робочих програмах, навчально-методичному забезпеченні тощо;

- *суб'єктивності навчання та виховання*, що передбачає організацію процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів як організацію навчальної та виховної діяльності студентів за схемою суб'єкт-суб'єктного рівнопартнерського навчального співробітництва викладача і студентів і переорієнтацією цього процесу на постановку й розв'язання навчальних задач самими студентами;

- *професійної мобільності*, що означає таку побудову змісту фахової підготовки в освітньому середовищі університету, за яким майбутній менеджер здатен набути нових компетентностей, опанувати нові технології, підвищити свою кваліфікацію в умовах швидкозмінних поколінь техніки і впровадження нових технологій; майбутній менеджер отримує не тільки традиційні знання, уміння та навички, а й відомості про виникнення знань, засоби їх набуття та застосування, тим самим підвищуючи рівень культури своєї професійної діяльності;

- *діагностичної спрямованості*, що означає володіння викладачами університету технологією діагностики визначення рівня сформованості культури професійної діяльності майбутнього менеджера, з метою корекції, у разі необхідності, навчально-виховного процесу, що забезпечує можливість досягнення найбільшого ефекту.

Означені принципи відображають специфіку, основні характеристики й тенденції педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Поєднання всіх підходів та принципів у структурно-логічну схему дає можливість реалізувати педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету та досягти поставленої мети.

За результатами аналізу наукових робіт *педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету розглянуто як сукупність взаємопов'язаних елементів: соціального замовлення, мети, завдань, підходів, принципів, структурних компонентів, методів, форм, засобів, критеріїв, показників, результату, а також організаційно-педагогічних умов реалізації системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.*

Педагогічна система розроблена на основі визначених теоретико-методологічних засад та репрезентована в цільовому, теоретико-методологічному, змістовому, технологічному та результативному блоках (рис. 1).

Цільовий блок педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів включає соціальне замовлення, яке актуалізується в потребі в менеджерах із сформованою культурою професійної діяльності. У цьому блоці закладено базис для розв'язання завдань професійної підготовки майбутніх менеджерів із сформованою культурою професійної діяльності на основі системного аналізу професійної діяльності майбутнього менеджера, змісту освіти та відповідних технологій, що забезпечують реалізацію визначеної мети.

Мета педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів визначає характер освітнього процесу, головні підходи до організації педагогічної діяльності. Її увиразнено в підвищенні рівня сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. Мета, відповідно, декомпозується на низку конкретних завдань:

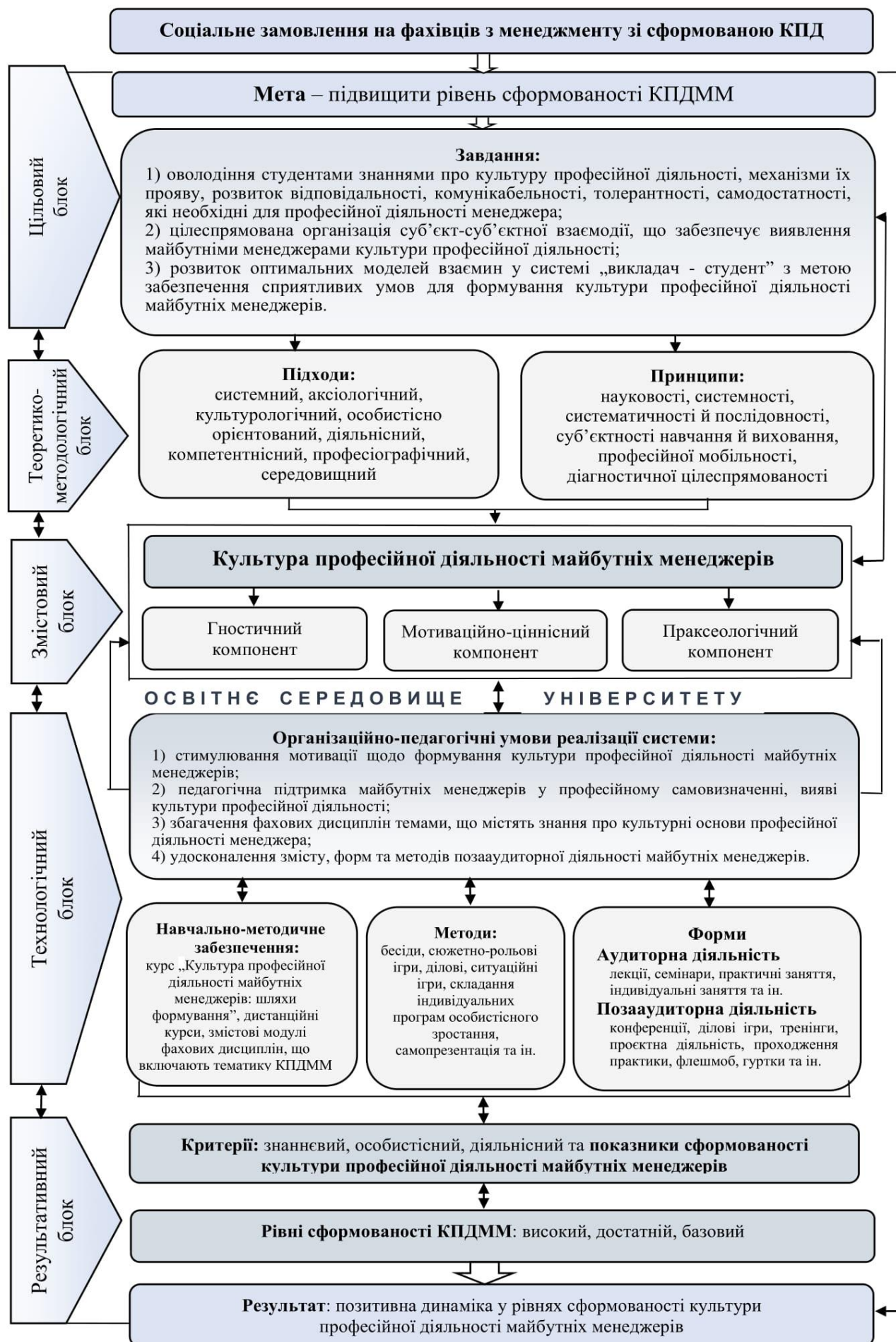
1) оволодіння студентами знаннями про культуру професійної діяльності, механізми їхнього прояву, розвиток відповідальності, комунікабельності, толерантності, самодостатності, які необхідні для професійної діяльності менеджера;

2) цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що забезпечує виявлення майбутніми менеджерами культури професійної діяльності;

3) розвиток оптимальних моделей взаємин у системі „викладач – студент” з метою забезпечення сприятливих умов для формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Теоретико-методологічний блок педагогічної системи інтегрує теоретико-методологічні засади процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету: основні методологічні підходи (системний, аксіологічний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний, професіографічний, середовищний); принципи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету (науковості, системності, систематичності й послідовності, суб'єктності навчання й виховання, професійної мобільності, діагностичної цілеспрямованості).

Змістовий блок педагогічної системи представлено взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами культури професійної діяльності майбутніх менеджерів: гностичним, мотиваційно-ціннісним, праксеологічним.

Рис. 1. Педагогічна система формування культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету

Складниками *технологічного блоку* педагогічної системи є організаційно-педагогічні умови формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, до яких віднесено:

1) *стимулювання мотивації щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів* – передбачає розвиток у майбутніх менеджерів спонукальних мотивів до формування такої культури за рахунок таких чинників: розуміння та усвідомлення майбутніми менеджерами перспективних цілей навчання, а також потреби засвоєння теоретичних і практичних знань для майбутнього професійного становлення; отримання наукової інформації майбутнім менеджером під час навчання, її обсягу, новизни, цікавості та сприймання змісту; розвитку пізнавального інтересу; емоційних вражень, інтелектуальних здобутків, що отримує майбутній менеджер у процесі вивчення фахових дисциплін; потреби майбутнього менеджера в самовдосконаленні, самореалізації та самовираженні; потреби майбутнього менеджера в досягненні успіху; педагогічної компетентності, майстерності та творчого підходу до освітнього процесу викладача та створення позитивного психологічного клімату в навчальній групі, комфортності існування в спільній діяльності;

2) *педагогічна підтримка майбутніх менеджерів у професійному самовизначенні, вияві культури професійної діяльності* – передбачає діяльність суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на надання превентивної та оперативної допомоги майбутнім менеджерам у формуванні їхньої культури професійної діяльності. Реалізація умови педагогічної підтримки повинна здійснюватися з урахуванням принципів фасилітації, діалогічності взаємодій, рефлексивності, особистісно зорієнтованого навчання й виховання, зворотного зв'язку теоретичної підготовки і практичної діяльності, послідовності, наступності та динамічності.

З метою забезпечення педагогічної підтримки та постійного зворотного зв'язку з майбутніми менеджерами доцільним є використання програми-тренажера „Самотворення” для подальшого саморозвитку, самовиховання, формування культури професійної діяльності.

Розроблено поетапну програму педагогічної підтримки як ціннісно-орієнтовану стратегію формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, що включає чотири етапи. *На першому етапі* увагу майбутніх менеджерів акцентовано на виявленні відповідальності, толерантності, гідності, комунікабельності у взаєминах, що характеризує вирішення професійних ситуацій, партнерської взаємодії, лідерських якостей. *Другий етап* педагогічної підтримки пов'язаний із пошуком майбутніми менеджерами власного розуміння культури професійної діяльності. *Третій етап* – діалогічний, спрямований на створення майбутніми менеджерами власного алгоритму виявлення культури професійної діяльності у взаєминах. *Четвертий етап* – рефлексивний, пов'язаний з аналізом спільної діяльності з розв'язання професійних проблем щодо виявлення культури професійної діяльності у взаєминах;

3) *збагачення фахових дисциплін темами, що містять знання про культурні основи професійної діяльності менеджера* – передбачає збагачення змісту навчання культурно зорієнтованою тематикою фахових дисциплін. Фахові дисципліни дозволять сформуванню культури професійної діяльності завдяки поєднанню матеріалу професійної спрямованості з проблематикою щодо культурних цінностей,

що наприкінці формує світоглядну концепцію фахівця, закладає базис для фахового, економічного та логіко-інформаційного мислення, акумулює необхідні знання, виробляє професійні навички та вміння. Розкрито потенціал фахових дисциплін, що виявляється в можливості доповнення їхнього змісту такою тематикою: дисципліну „Менеджмент і адміністрування (адміністративний менеджмент)” – темами „Культура менеджера як основа його професійної діяльності”, „Культура адміністрування”; дисципліну „Управління персоналом” – темами „Ділова етика”, „Культура управління персоналом”; тематику дисципліни „Теорія організації” доповнити питаннями „Емоція та культура впливу на особистість”, „Культура управління кадрами”; дисципліну „Ділове адміністрування” питанням „Культура менеджера як основа його професійної діяльності”; до тематичних планів дисципліни „Публічне адміністрування” включити питання „Культура вирішення правових питань”, „Культура діяльності суб’єктів публічної сфери”; тематику дисципліни „Операційний менеджмент” доповнити питаннями „Культура мотиваційного впливу”, „Ціннісно-мотиваційна сфера особистості”; дисципліну „Фінансовий менеджмент” доповнити темою „Фінансові цілі організації: мотиваційно-ціннісний аспект”; дисципліну „Економіка і фінанси підприємств” темою „Культура організації аналітичного дослідження”; дисципліну „Управління інноваціями” темами „Культурологічні аспекти управління інноваціями та прийняття рішень”, „Інструменти культури управління інноваційною діяльністю”; дисципліну „Адміністративне право” темою „Культура державного управління”; дисципліну „Трудове право” темою „Культура вирішення трудових спорів та конфліктів”.

Передумовою досягнення підвищення результативності формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів у процесі вивчення фахових дисциплін є забезпечення систематичності, послідовності, використання міждисциплінарних зв’язків, що дозволяє забезпечити засвоєння змісту цих дисциплін у єдиній логіці з іншими циклами дисциплін (зокрема за часом, змістом, формами й методами).

Обґрунтовано, що результативність перетворення знань про культуру професійної діяльності майбутніх менеджерів, ціннісних ставлень до професії досягається шляхом застосування розмаїття змісту, форм та методів і аудиторної, і позааудиторної діяльності;

4) *урізноманітнення змісту, форм та методів позааудиторної діяльності майбутніх менеджерів* – передбачає запровадження в освітній процес майбутніх менеджерів оновленого змісту позааудиторної діяльності та активного використання форм і методів колективної, групової та індивідуальної роботи, спрямованої на формування в них культури професійної діяльності.

Установлено, що позааудиторна діяльність здійснюється в позанавчальний час, поєднує діяльність і навчального, і виховного характеру, включає форми, методи, засоби, що відповідають творчим здібностям, бажанням майбутніх менеджерів, та виконується і самостійно, і під керівництвом викладача.

Виявлено, що освітній процес закладу вищої освіти є єдиним цілим, а позааудиторна діяльність студентів – його конкретним проявом. У позааудиторній діяльності поєднуються різноманітні види праці та спілкування, реалізуються і

виховні, і навчальні завдання, спрямовані на професійну підготовку майбутнього фахівця. Відповідно до цього *позааудиторну діяльність університету* визначено як *систему, що поєднує мету, завдання, зміст, форми та методи навчальної і виховної діяльності, спрямовані на формування в майбутніх менеджерів культури професійної діяльності.*

Зафіксовано, що основними функціями позааудиторної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету є: *інтелектуальна*, що сприяє процесу засвоєння, розширення та поглиблення професійних знань студентів, їхнього інтелекту; *виховна* як процес формування у студентів ціннісних орієнтацій, професійно значущих якостей, способів поведінки; *регулятивна* як процес мобілізації та розвитку емоційно-вольових якостей майбутніх фахівців; *творчорозвивальна*, що сприяє реалізації творчого потенціалу та подальшому розвитку творчих здібностей студентів; *компенсаторна*, що спрямована на задоволення потреби студентів у досягненні успіху, самоствердженні, самореалізації.

Позааудиторну діяльність майбутніх менеджерів урізноманітнено залученням студентів до участі в роботі студентського самоврядування, наукових конференціях, форумах, проведенні „круглих столів”, олімпіад, диспутів, конкурсів дослідницьких проєктів, виставок студентських творчих робіт, зустрічами з видатними випускниками та провідними фахівцями галузі, виїзними семінарами на базі підприємств регіону, відкритими кураторськими годинами.

Завдяки цій педагогічній умові максимально задіяно інструментарій навчально-виховної роботи, що сприяв розширенню управлінського кругозору, формуванню професійно-управлінських поглядів і переконань, удосконаленню комунікативних, організаторських умінь та навичок, навичок самостійної роботи, оволодіння практичним досвідом діяльності та розвитку професійно значущих якостей особистості, що забезпечить майбутньому фахівцю активну самореалізацію у професійній діяльності.

Результативний блок педагогічної системи синтезує показники її ефективності, що відображають ступінь досягнення передбачених завдань, а саме – позитивна динаміка в рівнях сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. Це детермінує актуалізацію діагностики, формування й оцінювання поведінкових характеристик культури професійної діяльності майбутніх менеджерів.

Розроблена педагогічна система формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету презентується як структурна динамічна система, що змінюється під впливом інтеграційних процесів у суспільстві, тому передбачає постійний моніторинг за критеріями й показниками.

У четвертому розділі – **„Експериментальне впровадження педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету”** – здійснено впровадження педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, а також проаналізовано ефективність цього процесу.

Реалізація розробленої педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету

здійснювалась через організацію і змістове наповнення аудиторної та позааудиторної діяльності (форми, методи, засоби).

Основними формами аудиторної та позааудиторної діяльності університету визначено: колективні, групові, індивідуальні.

Провідними формами формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів обрано такі: *лекційні заняття* (проблемно-моделювальна лекція, інформаційна лекція, лекція з коментарем, лекція-бесіда, лекція-орієнтир, лекція-мозковий штурм, лекція-практикум, лекція-пресконференція, лекція-візуалізація, лекція із раніше запланованими помилками, лекції-орієнтири, бінарна лекція, співлекція, взаємолекція); *семінарські заняття* (міждисциплінарний семінар, семінар-пресконференція (круглий стіл), семінар-дискусія, пошуковий семінар, аналітичний семінар, семінар-пресбій, семінар – усний журнал, семінар-дискусія); *ділові ігри; гра станціями „Квест”*; *тренінги; проектна діяльність; флешмоб* та ін.

Основними методами, спрямованими на формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, визначено: бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові, ситуаційні ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентацію, розроблення та захист творчих проєктів та ін.

Вагомих результатів в освітньому процесі було досягнуто в результаті застосування методів інтерактивного навчання, зокрема: спільного проєкту, який сприяв розвитку в студентів якостей лідера, здатного доводити свою думку, співпрацювати, почуватися членом команди, брати на себе відповідальність, аналізувати результати діяльності; „карусель”, за допомогою якого в майбутніх менеджерів формувались уміння аргументувати свої відповіді та відстоювати власну думку; робота в парах дозволила обмірковувати, обмінюватися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед аудиторією; варіант кооперативного навчання „ротаційні трійки” сприяв активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння майбутніми менеджерами; „мозковий штурм” ефективно використовувався за потреби актуалізувати наявні в студентів теоретичні знання і, найголовніше, спонукати учасників до виявлення своєї уяви та творчості шляхом вільного вираження думок; кейс-метод показав свою дієвість у процесі вивчення фахових дисциплін; обговорення проблеми в колі було застосовано при вирішенні гострих суперечливих питань та довело свою ефективність для створення списку загальних ідей; рольова гра обумовлювала природність спілкування; ігри-імітації та симуляції розвивали уяву та навички критичного мислення в майбутніх менеджерів, сприяли застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми; дискусія, будучи засобом пізнавальної діяльності, стимулювала соціально-комунікативну активність майбутніх менеджерів, тим самим сприяючи вдосконаленню культури їхньої професійної діяльності; метод „дебати” застосовувався для формування й розвитку вмінь публічно довести свою думку, обирати власний спосіб розв’язання певної проблеми та переконувати інших у його доцільності; метод „ПРЕС” використовувався у випадках, коли виникали суперечливі думки з певної проблеми й потрібно було зайняти та аргументувати чітко визначену позицію із суспільної проблеми, що обговорюється.

Значну роль під час експериментального навчання було відведено практичним заняттям, під час яких відбувалося формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. Їхня мета полягала в з'ясуванні рівня засвоєння теоретичного матеріалу з фахових дисциплін, необхідного для формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, актуалізації, систематизації й поглибленні раніше набутих знань з культури професійної діяльності; підвищенні рівня фахової та загальної культури майбутніх менеджерів; мотивації майбутніх менеджерів до формування культури професійної діяльності. Цілі оволодіння мережними технологіями досягалися майбутніми менеджерами за допомогою практичного набуття навичок роботи у глобальному інформаційному просторі, оволодіння сучасними ІКТ для роботи в глобальній мережі, опанування електронного спілкування та ін.

Самостійна робота майбутніх менеджерів передбачала такі види діяльності: опрацювання основної та додаткової літератури; написання конспектів та рефератів; підготовку презентацій, усних повідомлень та доповідей; перегляд документальних та художніх фільмів на професійну тематику; написання есе та ін.

Індивідуальні заняття спрямовано на закріплення майбутніми менеджерами необхідних теоретичних знань та практичних навичок формування культури професійної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

Важливою формою професійної підготовки майбутніх менеджерів також визнано виробничу практику, що сприяла не лише перевірці теоретичної та практичної підготовки студентів до самостійної роботи, але й створювала можливості для збагачення творчого потенціалу особистості майбутнього менеджера, формування культури професійної діяльності. У процесі проходження виробничої практики майбутні менеджери: ознайомилися із майбутньою професією; вивчали практичну організацію діяльності суб'єктів господарювання та принципів їхнього функціонування; отримували навички використання теоретичних знань на практиці та навчалися робити конструктивні висновки на підставі показників діяльності підприємств; отримували досвід роботи на підприємствах (установах, організаціях); визначали майбутні перспективи своєї професійної діяльності.

Доведено, що, окрім фахових дисциплін, значний потенціал у процесі формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів мав упроваджений у практику освітнього процесу ЗВО авторський факультативний курс „Культура професійної діяльності майбутніх менеджерів: шляхи формування”, метою якого було оволодіння майбутніми менеджерами знаннями основ управлінської діяльності та вміннями застосування культури професійної діяльності у взаємодії з клієнтами та практичних ситуаціях професійного спрямування. Курс створив оптимальні умови для здобуття майбутніми менеджерами знань про культуру професійної діяльності, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення культури професійної діяльності.

Змістове наповнення занять з курсу було спрямоване на активне навчання майбутніх менеджерів вольової саморегуляції, прийомів саморозвитку, самовиховання, ознайомлення з техніками ефективного самопрограмування щодо виявлення культури професійної діяльності в майбутній професійній діяльності.

У межах факультативного курсу „Культура професійної діяльності майбутніх менеджерів: шляхи формування” було передбачено такі форми занять: лекційні, практичні, самостійна робота.

На лекційних заняттях здійснювався теоретичний аналіз таких понять, як: „культура”, „професійна діяльність”, „культура професійної діяльності менеджера”, визначення їхньої ролі у формуванні кваліфікованого працівника управлінської сфери. На цих заняттях здійснюється аналіз мотиваційної та ціннісної сфер майбутнього менеджера.

Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів і розвиток у них управлінських умінь і навичок відбувалось у процесі тренінгової діяльності. У роботі використано чотири парадигми тренінгу (І. Вачков, С. Дерябо): „дресура”; „репетиторство”; „наставництво”; „розвиток суб’єктивності”.

Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, розвиток у них активної позиції здійснювалось за допомогою вправ: „Перше враження”, „Впевненість у собі”, „Хто я такий”, „Компліменти”, „Подолання страхів і побоювань”, „Відверта розмова”, „Розвиток упевненості в собі та позитивної думки”, „Слухати і чути”, „Моя асоціація”, „Передати одним словом”, „Сірники”, „Вавилонська вежа”, „Автобус” та ін.

Вивчення курсу передбачало проведення рольових ігор „Привітання”, „Знайомство”, „Початок”, „Як сподобатись”, „Слухачі” та ін. Ефективними визначено також такі ігри: „Інтерв’ю”; „Реклама”; „Презентація”; „Круглий акваріум”; „Дзеркало”; „Директор-керівник”; „Без маски”. Ці ігри дозволяли майбутнім менеджерам визначити способи й стилі спілкування, сформувати культуру виявлення і позитивних, і негативних емоцій, розвинути здатність завойовувати прихильність людей.

Узагальнення результатів контрольного діагностування підтвердило ефективність педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Для визначення рівня сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету після формувального етапу експерименту було використано ті самі методики, що й на початку педагогічного експерименту.

У результаті діагностичного вивчення встановлено, що: *високий рівень* сформованості гностичного компонента культури професійної діяльності спостерігався у 27,1% майбутніх менеджерів ЕГ і 29,8% респондентів КГ, мотиваційно-ціннісного – у 24,9% майбутніх менеджерів ЕГ, 22,3% КГ, праксеологічного – у 22,9% респондентів ЕГ, 24,8% КГ; *достатній рівень* сформованості гностичного компонента культури професійної діяльності виявлено у 45,2% ЕГ, 43,5% КГ респондентів, мотиваційно-ціннісного – 46,5% респондентів ЕГ, 49,8% КГ; праксеологічного компонента – 48,8% ЕГ, 48,9% КГ; *базовий рівень* гностичного компонента – у 27,7% ЕГ, 26,7% КГ майбутніх менеджерів, мотиваційно-ціннісного – 28,6% опитаних ЕГ, 27,9% КГ, праксеологічного – 28,3% ЕГ, 26,3% КГ.

У результаті проведеної експериментальної роботи в контрольних групах рівень фахових та спеціальних знань виріс за рахунок збільшення обсягу

навчального матеріалу зі спеціальних дисциплін, проходження практики, факультативного курсу та інших методів позааудиторної діяльності; знання про сутність і роль культури професійної діяльності менеджера збільшилися, оскільки студенти стали приділяти особливу увагу дисциплінам професійного спрямування, брати активну участь у позааудиторній діяльності університету. Спостерігалися позитивні зрушення в мотивації майбутніх менеджерів, зокрема мотивах їхньої поведінки, системі особистісних цінностей, установок, переконань, які визначають зміст їхньої діяльності, формуванні мотивів культури професійної діяльності, ставленні до партнерів зі спілкування, оцінці інших людей й самооцінці себе. Також було зафіксовано значне виявлення у взаєминах майбутніх менеджерів самостійності, відповідальності, активності, уміння організовувати власну діяльність, приймати та реалізувати рішення, доводити справу до логічного завершення, ефективно планувати свій час, ефективно взаємодіяти з іншими, раціонально розподіляти доручення в процесі організації спільної діяльності тощо.

З метою перевірки достовірності даних після завершення експерименту використано λ -критерій Колмогорова-Смирнова (для відшукування точки, у якій сума накопичених розбіжностей між розподілами в ЕГ та КГ є найбільшою, та оцінки достовірності цих розбіжностей) та φ^* -кутове перетворення Фішера (для оцінки достовірності розбіжностей між відсотковими частками вибірок у ЕГ та КГ).

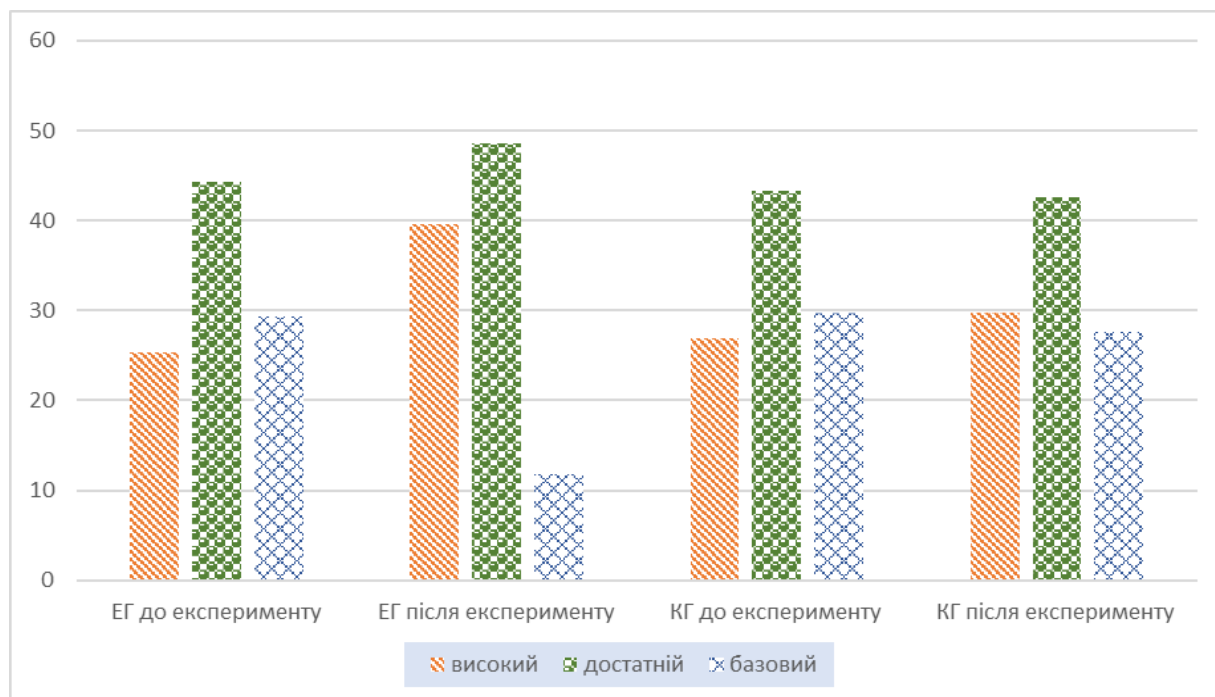
Результати експерименту узагальнено в таблиці 1, де наведено динаміку змін формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету за узагальненими критеріями показників КГ та ЕГ.

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз рівнів сформованості
культури професійної діяльності майбутніх менеджерів
ЕГ та КГ до та після експерименту (у %)**

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	25,0	25,6	39,6	29,8	+14,6	+4,2
Достатній	46,8	47,4	48,6	42,6	+1,8	-4,8
Базовий	28,2	27,0	11,8	27,6	-16,4	+0,6

Отримані дані засвідчили, що за період проведення формувального етапу експерименту за кожним компонентом культури професійної діяльності в ЕГ, на відміну від КГ, відбулися позитивні зміни. В ЕГ збільшилася кількість студентів з високим і достатнім рівнями за всіма критеріями відповідно на 14,6% та 1,8% та значно зменшилась кількість респондентів з базовим рівнем (на 16,4%). Натомість, позитивні зміни в рівнях сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів КГ є незначними або практично відсутні. Наочно ці зміни представлено на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів ЕГ та КГ до та після експерименту

Аналіз результатів формувального етапу дослідження довів ефективність визначених теоретико-методичних засад формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, підтвердив педагогічну доцільність і дієвість розробленої педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. Результати представленого дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань та дали підстави для таких висновків.

1. Проведений аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету дозволив виявити такі проблеми: на сьогодні нормативні вимоги, які обумовлюють підготовку майбутніх менеджерів, зводяться до компетенцій і результатів навчання, що лише частково пов'язані з компонентами культури професійної діяльності, які мають бути сформовані в майбутніх менеджерів; аналіз навчальних та робочих програм, змісту фахових дисциплін свідчить про відсутність тем, пов'язаних із формуванням культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; низький рівень застосування інноваційних технологій навчання у фаховій підготовці майбутніх менеджерів, що уможливорює формування в них культури професійної діяльності; діяльність закладів вищої освіти з формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів

не є системною, проводиться стихійно і фрагментарно. Зроблено висновок, що високий рівень культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету неможливо забезпечити в межах наявної професійної підготовки, а тому для вирішення цього питання доцільним є теоретичне обґрунтування та впровадження педагогічної системи формування такої культури в майбутніх фахівців.

2. Проаналізовано понятійно-термінологічний апарат дослідження та визначено дефініцію „культура професійної діяльності майбутнього менеджера” як інтегрального особистісного утворення майбутнього фахівця, що виявляється в єдності професійно та особистісно значущих якостей, професійних умінь і навичок, які забезпечують можливість здійснення успішної управлінської діяльності, конкурентоспроможність на ринку праці, самореалізацію в суспільстві.

3. Обґрунтовано, що потенціал освітнього середовища університету щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів виявляється в його можливостях, які можуть бути реалізовані засобами аудиторної та позааудиторної діяльності, з визначеними організаційно-педагогічними умовами.

Констатовано, що освітнє середовище університету – це багатосуб’єктне та багатопредметне системне утворення, що має власну структуру та складається з комплексу взаємопов’язаних умов, які забезпечують продуктивну діяльність та реалізують його інноваційний потенціал, розвивають творчий потенціал майбутніх менеджерів і сприяють формуванню їхньої культури професійної діяльності.

4. Визначено структурно-компонентний склад культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету та представлено його характеристику, що містить взаємопов’язані та взаємозумовлені компоненти: 1) гностичний, який характеризує співвідношення знань про свої можливості, самого себе, професійні якості з вимогами професійної діяльності, віддзеркалює рівень і дієвість знань про сутність і особливості взаємодії з партнерами, колегами, структуру й стилі спілкування, а також їх актуалізацію у реалізації професійної діяльності, виборі способів, засобів і механізмів роботи в команді; 2) мотиваційно-ціннісний, котрий інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів культури професійної діяльності майбутніх менеджерів та інтегрується через рівні усвідомлення ними необхідності оволодіння й вияву культури професійної діяльності у взаємодії з іншими; 3) праксеологічний, що репрезентує свідому діяльність на основі професійно значущих норм, правил, соціальну активність, здатність до адаптації та дій у професійній галузі.

5. Розроблено критерії та показники сформованості культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету: знаннєвий критерій (показники: розуміння змісту поняття „культура професійної діяльності”; фахові знання); особистісний критерій (показники: мотиваційний (особистісна мотивація майбутніх менеджерів; мотивація професійної діяльності майбутніх менеджерів; мотивація навчання); ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів; професійна спрямованість майбутніх менеджерів; емпатія; емоційний інтелект майбутніх менеджерів; спрямованість майбутніх менеджерів; готовність майбутніх менеджерів до ризику; самооцінка майбутніх менеджерів); діяльнісний

критерій (показники: комунікативні та організаторські здібності майбутніх менеджерів; оволодіння системою професійних умінь і навичок; рівень суб'єктивного контролю; рівень культури управління організацією), а також виявлено рівні (високий, достатній, базовий).

6. Визначено методологічні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, які ґрунтуються на використанні провідних підходів (системний; аксіологічний; культурологічний; особистісно зорієнтований; діяльнісний; компетентнісний; професіографічний; середовищний) і принципів (науковості; системності, систематичності та послідовності; суб'єктивності навчання та виховання; професійної мобільності; діагностичної спрямованості).

7. Розроблено, змодельовано та науково обґрунтовано педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, основні складники якої відображено в цільовому (мета і завдання), теоретико-методологічному (методологічні підходи, принципи), змістовому (компоненти феномену „культура професійної діяльності майбутнього менеджера”), технологічному (організаційно-педагогічні умови; методи, форми, засоби формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів), результативному (критерії, показники, рівні та позитивна динаміка рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів) блоках.

Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективності педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету (стимулювання мотивації щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів; педагогічна підтримка майбутніх менеджерів у професійному самовизначенні, вияві культури професійної діяльності; збагачення фахових дисциплін темами, що містять знання про культурні основи професійної діяльності менеджера; урізноманітнення змісту, форм та методів позааудиторної діяльності майбутніх менеджерів).

8. Дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. За результатами діагностування рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів контрольної та експериментальної груп доведено ефективність зазначеної педагогічної системи: узагальнення показників сформованості культури професійної діяльності респондентів ЕГ та КГ після завершення формувального етапу експерименту демонструє позитивну динаміку: високий рівень сформованості культури професійної діяльності властивий 39,6% респондентів ЕГ (динаміка: +14,6%); достатній рівень зафіксовано в 48,6% учасників ЕГ (динаміка: +1,8%); базовий рівень – у 11,8% майбутніх менеджерів ЕГ (динаміка: – 16,4%).

Аналіз результатів формувального етапу дослідження довів ефективність визначених теоретико-методичних засад формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, підтвердив педагогічну доцільність і дієвість розробленої педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. Проведена експериментальна робота сприяла здобуттю майбутніми менеджерами відповідних знань, становленню внутрішньої мотивації, розвитку

мотиваційно-ціннісного та праксеологічного компонентів феномену, що забезпечило інтеріоризацію ними культури професійної діяльності.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. У подальших наукових розвідках потребує розв'язання проблема доповнення навчальних програм із фахових дисциплін методами формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, поглиблене застосування в освітньому процесі інноваційних технологій для формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, теорія та практика міждисциплінарної взаємодії у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, підвищення рівня сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів у процесі самовдосконалення та післядипломної освіти. Залишається актуальною проблема формування й розвитку культури професійної діяльності інших фахівців економічної галузі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Гончар Л. В. Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету: монографія / за редакцією С.О. Омельченко. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна, 2020. 311 с.

Колективна монографія:

2. Гончар Л. В., Співак Я. О. Особливості виявлення культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Pedagogy: Theory, Science and Practice. Collective monograph.* Yunona Publishing, New York, USA, 2020. P. 197–216.

Статті в наукових фахових виданнях України:

3. Гончар Л. В. Інновації у формуванні професійної культури майбутніх менеджерів. *Науково-педагогічний журнал „Молодь і ринок”.* 2019. №10(177). С. 130–134.

4. Гончар Л. В. Роль позааудиторної діяльності у формуванні професійної культури майбутніх менеджерів. *Науковий журнал „Інноваційна педагогіка”.* 2019. Вип. 19. Т. 3. С. 75–78.

5. Гончар Л. В. Методологічні підходи до формування професійної культури майбутніх менеджерів. *Збірник наукових праць „Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”.* 2019. № 67. Т. 1. С. 163–165.

6. Гончар Л. В. Сутнісні характеристики процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Науково-педагогічний журнал „Молодь і ринок”.* 2019. №12(79). С. 64–69.

7. Гончар Л. В. Інноваційні підходи у фаховій підготовці майбутніх менеджерів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2019. № 71. С. 70–74.

8. Гончар Л. В. Підвищення ефективності формування професійної культури майбутніх менеджерів засобами позааудиторної діяльності університету. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. № 5 (97). С. 32–44.

9. Гончар Л. В. Компоненти культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Науковий журнал „Інноваційна педагогіка”*. 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 109–112.

10. Гончар Л. В. Актуальні питання формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. *Збірник наукових праць „Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”*. 2020. № 68. Т. 1. С. 226–230.

11. Гончар Л. В. Соціальні проекти як вид допомоги у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Збірник наукових праць „Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”*. 2020. № 69. Т. 2. С. 93–96.

12. Гончар Л. В. Формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів: психолого-педагогічні аспекти. *Наукове періодичне видання „Український педагогічний журнал”*. 2020. № 1. С. 95–99.

13. Гончар Л. В. Діагностика рівнів сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Науковий журнал „Інноваційна педагогіка”*. 2020. Вип. 23. Т. 1. С. 96–100.

14. Гончар Л. В. Особливості формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів у позааудиторній діяльності університету. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2020. №12. С. 240–251.

15. Гончар Л. В. Критерії сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 2 (191). С. 15–19.

16. Гончар Л. В. Моніторинг сформованості культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Освітні обрії*. 2020. Т. 50. №1 С. 150–153.

17. Гончар Л. В. Змістова структура культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. № 73. Т.1. С. 62–66.

18. Гончар Л. В. Потенціал фахових дисциплін у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Збірник наукових праць „Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”*. 2020. № 70. Т. 1. С. 171–175.

19. Гончар Л. В. Модель формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. *Збірник наукових праць „Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”*. 2020. № 71. Т.2. С. 64–68.

20. Гончар Л. В. Аналіз дисбалансу попиту та пропозиції сучасного ринку праці України на майбутніх менеджерів. *Науковий журнал „Інноваційна педагогіка”*. 2020. Вип. 26. С. 107–110.

Статті в періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

21. Honchar L., Zagorodnya A., Dichek N., Chobitko N., Voznyk M., Petrova. M. Professional Training of the Economic Sector Specialists at Higher, Education

Institutions of the Republic of Poland and Ukraine: Criteria of Comparison. *International Journal of Higher Education*. Vol. 9, No. 3; 2020. P. 139–144. (SCOPUS).

22. Гончар Л. Modeling the process of forming culture in professional activities of future managers. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (July/September). No. 3. P. 145–153.

Навчально-методичний посібник:

23. Гончар Л. В. Мартиненко О. В. Управлінський облік і контроль: посібник для студентів бакалаврського та магістерського рівня вищої освіти спеціальностей 071 Облік і оподаткування та 073 Менеджмент / Уклад. **Л. В. Гончар**. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2020. 208 с.

Методичні рекомендації:

24. Гончар Л. В. Гарна С. О. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Облік і аудит” щодо організації самостійної роботи студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 30 с.

25. Гончар Л. В. Гарна С. О. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Облік і аудит” щодо проведення практичних занять для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 53 с.

26. Гончар Л. В. Гарна С. О. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Облік і аудит” щодо проведення комплексного контролю знань студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 103 с.

27. Гончар Л. В. Гарна С. О. Опорний конспект лекцій з дисципліни „Облік і аудит” для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 108 с.

28. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (Трудове право)” щодо проведення практичних занять для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 51 с.

29. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (трудове право)” щодо організації самостійної роботи студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 56 с.

30. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (трудове право)” щодо проведення комплексного контролю знань студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 30 с.

31. Гончар Л. В. Опорний конспект лекцій з дисципліни „Право (трудове право)” для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. 104 с.

32. Гончар Л. В. Методичні рекомендації з курсу „Фінансовий аналіз” щодо організації самостійної роботи студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань

07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 39 с.

33. Гончар Л. В. Методичні рекомендації з курсу „Фінансовий аналіз” щодо проведення комплексного контролю знань студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 28 с.

34. Гончар Л. В. Методичні рекомендації з курсу „Фінансовий аналіз” щодо проведення практичних занять для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 35 с.

35. Гончар Л. В. Опорний конспект лекцій з дисципліни „Фінансовий аналіз” для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 104 с.

36. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (адміністративне право)” щодо проведення практичних занять для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 43 с.

37. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (адміністративне право)” щодо організації самостійної роботи студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 21 с.

38. Гончар Л. В. Методичні рекомендації із навчальної дисципліни „Право (адміністративне право)” щодо проведення комплексного контролю знань студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 18 с.

39. Гончар Л. В. Опорний конспект лекцій з дисципліни „Право (адміністративне право)” для студентів освітнього рівня „Бакалавр” галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальності 073 „Менеджмент”. Слов’янськ: ДДПУ, 2018. 54 с.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

40. Гончар Л. В. Риков Р. А. Управлінський контроль та його місце у системі менеджменту підприємств. *Перспективні напрямки сучасної науки і освіти*: зб. наук. праць (статей) присвяченої 160-річчю від дня народження І. Франка (Слов’янськ, 19-20 трав. 2016 р.). Слов’янськ: ФОП Громова Н.А., 2016. С. 138–144.

41. Гончар Л. В. Рождественський Д. О. Фінансовий аналіз та його місце у системі менеджменту підприємств. *Актуальні питання психології, економіки та управління*: зб. наук. праць (статей) „Актуальні питання сучасної науки та освіти” (Слов’янськ, 23-24 трав. 2018 р.). Слов’янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. С. 65–70.

42. Гончар Л. В. Формування професійної культури майбутніх менеджерів у освітньому середовищі університету. *Інноваційні технології як фактор розвитку суспільства*: наук. зб. за матер. наук.-практ. конф. (Київ, 12 жов. 2018 р.). Київ, МАІТ, 2018. С. 78–82.

43. Гончар Л. В. Орієнтири сучасного естетичного виховання. *Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти*: зб. тез міжн. наук.-

практ. конф. (Харків, 26-27 лип. 2019 р.). Харків: Східноукраїнська організація „Центр педагогічних досліджень”, 2019. С. 14–16.

44. Гончар Л. В. Особливості фахової підготовки у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: зб. тез наук. робіт учасн. міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 січ. 2020 р.). Львів: ГО „Львівська педагогічна спільнота”, 2020. Ч.1. С. 82–85.

45. Гончар Л. В. Професійна культура сучасного фахівця: пріоритети розвитку. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 січ.-1 лют. 2020 р.). Київ: ГО „Київська наукова організація педагогіки та психології”, 2020. Ч 2. С. 23–25.

46. Гончар Л. В. Освітнє середовище вишу у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 січ.-1 лют. 2020 р.). Київ: ГО „Київська наукова організація педагогіки та психології”, 2020. Ч 2. С. 26–29.

47. Гончар Л. В. Структура освітнього середовища закладу вищої освіти у професійній підготовці майбутніх менеджерів. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук*: зб. наук. робіт учасн. наук.-практ. конф. (Одеса, 14-15 лют. 2020 р.). Одеса: ГО „Південна фундація педагогіки”. 2020. Ч II. С. 7–10.

48. Гончар Л. В. Формування культури професійної діяльності фахівців у освітньому середовищі університету. *Психологія та педагогіка*: зб. тез наук. робіт учасн. міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 лют. 2020 р.). Львів: ГО „Львівська педагогічна спільнота”. 2020. Ч 2. С. 21–24.

49. Гончар Л. В., Дергачова А. М. Функціональне поле освітнього середовища закладу вищої освіти у формуванні культури професійної діяльності майбутніх фахівців. *Актуальні питання психології, педагогіки, економіки та управління*: зб. наук. праць (статей) „Актуальні питання сучасної науки та освіти” (Слов’янськ, 19-20 трав. 2020 р.). Слов’янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. С. 118–124.

50. Гончар Л. В. Освітнє середовище закладу вищої освіти у формуванні культури професійної діяльності майбутніх менеджерів : функціональний аспект. *Актуальні питання психології, педагогіки, економіки та управління*: зб. тез допов. на Всеукр. наук.-практ. конф. „Актуальні питання сучасної науки та освіти” (Слов’янськ, 19-20 трав. 2020 р.). Слов’янськ. 2020. С. 62–65. [електронний ресурс].

АНОТАЦІЇ

Гончар Л. В. Теоретичні і методичні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”, Слов’янськ, 2021.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням процесу формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

У дисертації здійснено аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, розкрито його особливості та визначено основні проблеми. Проаналізовано понятійно-термінологічний апарат дослідження та визначено дефініцію поняття „культура професійної діяльності майбутнього менеджера”. Обґрунтовано потенціал освітнього середовища університету щодо формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. Визначено структурно-компонентний склад культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету та представлено його характеристику, що містить взаємопов’язані та взаємозумовлені компоненти: гностичний, мотиваційно-ціннісний, праксеологічний. Розроблено критерії, показники та виявлено рівні сформованості культури професійної діяльності майбутнього менеджера в освітньому середовищі університету. Визначено методологічні засади формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів, які ґрунтуються на використанні провідних підходів (системний; аксіологічний; культурологічний; особистісно зорієнтований; діяльнісний; компетентнісний; професіографічний; середовищний) і принципів (науковості; системності, систематичності та послідовності; суб’єктивності навчання та виховання; професійної мобільності; діагностичної спрямованості). Розроблено, змодельовано та науково обґрунтовано педагогічну систему формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету, основні компоненти якої відображено в цільовому, теоретико-методологічному, змістовому, технологічному, результативному блоках. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективності педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. Експериментально перевірено ефективність розробленої педагогічної системи формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету.

Ключові слова: культура, діяльність, професійна діяльність, менеджер, культура професійної діяльності майбутнього менеджера, освітнє середовище університету, аудиторна діяльність, позааудиторна діяльність, фахова дисципліна, модель, моделювання, педагогічна система.

Гончар Л. В. Теоретические и методические основы формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров в образовательной среде университета. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”, Славянск, 2021.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием процесса формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров в образовательной среде университета.

В диссертации осуществлен анализ текущего состояния профессиональной подготовки будущих менеджеров в образовательной среде университета, раскрыты его особенности и определены основные проблемы. Проанализирован понятийно-терминологический аппарат исследования и определена дефиниция понятия „культура профессиональной деятельности будущего менеджера”. Обоснован потенциал образовательной среды университета по формированию культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров. Определен структурно-компонентный состав культуры профессиональной деятельности будущего менеджера в образовательной среде университета и представлена его характеристика, которая содержит взаимосвязанные и взаимообусловленные компоненты: гностический, мотивационно-ценностный, праксеологический. Разработаны критерии, показатели и выявлены уровни сформированности культуры профессиональной деятельности будущего менеджера в образовательной среде университета. Определены методологические основы формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров, основанные на использовании ведущих подходов (системный; аксиологический; культурологический; лично-ориентированный; деятельностный; компетентностный; профессиографический; средовой) и принципов (научности; системности, систематичности и последовательности; субъективности обучения и воспитания; профессиональной мобильности; диагностической направленности). Разработана, смоделирована и научно обоснована педагогическая система формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров в образовательной среде университета, основные компоненты которой отражены в целевом, теоретико-методологическом, содержательном, технологическом, результативном блоках. Обоснованы организационно-педагогические условия эффективности педагогической системы формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров в образовательной среде университета. Экспериментально проверена эффективность разработанной педагогической системы формирования культуры профессиональной деятельности будущих менеджеров в образовательной среде университета.

Ключевые слова: культура, деятельность, профессиональная деятельность, менеджер, культура профессиональной деятельности будущего менеджера, образовательная среда университета, аудиторная деятельность, внеаудиторная деятельность, профессиональная дисциплина, модель, моделирование, педагогическая система.

Honchar L.V. Theoretical and Methodical Bases of Formation of Culture of Professional Activity of Future Managers in the Educational Environment of University. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – State Higher Educational Establishment „Donbas State Pedagogical University”, Sloviansk, 2021.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the process of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university.

The analysis of the current state of professional training of future managers in the educational environment of the university is carried out in the work. The peculiarities of such training are revealed and the main drawbacks are identified, among which: the absence of the requirements in normative documents taking into account the formation of culture of professional activity in future managers; lack of topics in professional disciplines related to the formation of a culture of professional activity of future managers; low level of application of innovative educational technologies in professional training of future managers; the activity of higher education institutions on the formation of the culture of professional activity of future managers is not systematic, it is carried out spontaneously and fragmentary. It is concluded that a high level of professional culture of future managers in the educational environment of the university can not be provided within the existing professional training.

The conceptual and terminological apparatus of the research is analyzed and the essence of the concept „culture of professional activity of the future manager” as an integral personal education of the future specialist is defined, which is manifested in the unity of professionally and personally significant qualities, professional skills and competencies in the labor market, self-realization in society.

It is substantiated that the potential of the educational environment of the university to form a culture of professional activity of future managers is manifested in his capabilities, which can be realized by means of classroom and extracurricular activities, with certain organizational and pedagogical conditions.

It is concluded that the educational environment is a multi-actor and multi-disciplinary system of education, which has its own structure and consists of a set of interrelated conditions that ensure productive activities and realize the innovative potential of higher education, develop the creative potential of future managers and promote the formation of their culture in professional activity.

The structural and component composition of the culture of professional activity of the future manager in the educational environment of the university is determined and its characteristics are presented, which contain interconnected and interdependent components: gnostic, which characterizes the ratio of knowledge about one's abilities, professional qualities with professional requirements and the effectiveness of knowledge about the nature and features of interaction with partners, colleagues, the structure and style of communication, as well as their actualization in the implementation of professional activities, the choice of methods, tools and mechanisms of teamwork; motivational and value, which integrates the values, attitudes, beliefs of the individual and serves as a basis for the motives formation of the culture of professional activity of future managers and integrates through their awareness of the need to master and express the culture of professional activity in interaction with others; praxeological component that represents the conscious activity on the basis of professionally significant norms, rules, social activity, ability to adapt and act in the professional field.

The criteria are developed and the indicators of formation of culture of professional activity of the future manager in the educational environment of university are defined:

knowledge criterion (the indicators such as understanding of the maintenance of concept „culture of professional activity”; professional knowledge); personal criterion (the indicators such as motivational (personal motivation of future managers; motivation of professional activity of future managers; training motivation); value orientations of future managers; professional orientation of future managers; empathy; emotional intelligence of future managers; orientation of future managers; readiness of future managers; risk of future managers; future managers); activity criterion (the indicators such as communicative and organizational abilities of future managers; mastering the system of professional skills; level of subjective control; level of management culture of the organization), as well as identified levels (high, sufficient, basic).

The methodological principles of forming the culture of professional activity of future managers, which are based on the use of leading approaches (systemic; axiological; cultural; personality-oriented; activity; competence; professional; environmental) and principles (scientific; systematic, systematic and consistent; subject); and education, professional mobility, diagnostic orientation).

Developed, modeled and scientifically substantiated pedagogical system of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university, the main components of which are reflected in the target (goal and objectives), theoretical and methodological (methodological approaches, principles), semantic (components of the phenomenon „culture of professional activity of the future manager”), technological (organizational and pedagogical conditions; forms, methods, means of forming the culture of professional activity of future managers), effective (indicators, criteria, levels, as well as the positive dynamics of the levels of culture of professional activity of future managers) blocks.

The organizational and pedagogical conditions of the effectiveness of the pedagogical system of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university (stimulation of motivation to form the culture of professional activity of future managers; pedagogical support of future managers in professional self-determination, manifestation of professional culture; diversification of the content, forms and methods of extracurricular activities of future managers).

The effectiveness of the pedagogical system of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university has been tested experimentally. The analysis of the research results proved the effectiveness of certain theoretical and methodological principles of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university, confirmed the pedagogical expediency and effectiveness of the developed pedagogical system of forming the culture of professional activity of future managers in the educational environment. The conducted experimental work contributed to the acquisition of relevant knowledge by future managers, the formation of internal motivation, the development of motivational and value, praxeological components of the phenomenon, which ensured their internalization of the culture of professional activity.

Keywords: culture, activity, professional activity, manager, culture of professional activity of a future manager, educational environment of the university, classroom activity, extracurricular activity, professional discipline, model, modeling, pedagogical system.

Підписано до друку 20.01.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Умов. др. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 1761.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 06262 3-20-99; +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
